

بررسی تأثیر کمپوست‌های مختلف بر برخی ویژگی‌های کمی و کیفی گشنیز

آرزو هاشمی و حسینعلی اسدی قارنه*

گروه علوم باغبانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۹، تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۲/۱۰/۱۶)

چکیده

استفاده از کودهای سازگار با طبیعت و مناسب برای رشد بهینه گیاه می‌تواند اثرات مطلوبی بر شاخص‌های کمی و کیفی گیاه داشته باشد. در مطالعه حاضر، تأثیر کمپوست‌های مختلف بر برخی صفات رویشی، بیوشیمیایی و اسانس گیاه گشنیز در قالب طرح بلوک کاملاً تصادفی با سه تکرار در مرکز تحقیقات کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان) واقع در روستای خاتون‌آباد در سال ۱۴۰۰ اجرا گردید. تیمارهای آزمایشی شامل ۱۶ تیمار (شاهد، کمپوست ترکیبی از گیاهان دارویی (۵، ۱۰ و ۱۵ کیلوگرم در مترمربع)، کمپوست نیشکر (۲، ۴ و ۶ کیلوگرم در مترمربع)، کمپوست شیرین بیان (۱، ۲ و ۳ کیلوگرم در مترمربع)، کمپوست نخیلات (۲، ۴ و ۶ کیلوگرم در مترمربع) و کمپوست ضایعات گل محمدی (۴، ۵ و ۶ کیلوگرم در مترمربع) بودند. نتایج نشان داد سطح ۶ کیلوگرم در مترمربع کمپوست نیشکر بهترین نتیجه را در بین سایر تیمارهای کودی در بیشتر صفات نشان داد. ارتفاع بوته (۹۵/۵۲ سانتی‌متر) و سطح برگ (۵۳۱/۰ میلی‌متر مربع) با کاربرد کمپوست شیرین بیان ۳ کیلوگرم در مترمربع بیش از سایر تیمارها بود. بیشترین میزان اسانس (۲۹ درصد)، محتوای کلروفیل کل (۱/۴۶ میلی‌گرم بر گرم وزن تر برگ) و ترکیبات فنلی (۳۴۸ میلی‌گرم در گرم) با کاربرد ۶ کیلوگرم در مترمربع کمپوست نیشکر به دست آمد. لینالول مهم‌ترین ترکیب موجود در اسانس گشنیز در همه تیمارهای مورد استفاده بود. می‌توان نتیجه گرفت کاربرد کمپوست نیشکر و شیرین بیان با بهبود خواص فیزیکی و شیمیایی خاک منجر به بهبود رشدی و صفات کیفی گشنیز شده‌اند.

واژه‌های کلیدی: ترکیبات فنلی، درصد اسانس، شیرین بیان، کمپوست نیشکر، گیاهان دارویی

مقدمه

قسمت‌های گیاه به عنوان غذا اما به شکل تازه استفاده می‌شود. از دانه‌ها در دستورالعمل‌های مختلف آشپزی استفاده می‌شود (Ahmad et al., 2017). درحقیقت گیاهان دارویی از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند و باید در تحقیقات به نیازهای آنها توجه شود (Zebarjadi et al., 2018; Keshvari et al., 2018; Ghorbani et al., 2020). یکی از الزامات این گیاهان توجه به مواد مغذی مورد نیاز آنها است (Mohammadi et al., 2015). هزینه کود معدنی روز به روز در حال افزایش است و این

گشنیز (*Coriandrum sativum*) یکی از مهم‌ترین گیاهان ادویه‌ای و دارویی از خانواده چتریان (Apiaceae) است. این گیاه یک ساله و محصول فصل خنک است. می‌توان آن را در انواع خاک کشت کرد و خاک سبک، با زهکشی خوب، مرطوب و لومی را ترجیح می‌دهد (Bhat et al., 2014). این گیاه مقدار قابل توجهی فیبر غذایی، کلسیم، سلنیوم، آهن، منیزیم و منگنز در هر ۱۰۰ گرم را فراهم می‌کند. تمام

* نویسنده مسؤول، نشانی پست الکترونیکی: h.asadi@khuisf.ac.ir

سایر مواد آلی مورد نیاز برای رشد گیاه می‌باشد (Chattha et al., 2019).

نیاز مداوم به جستجوی منابع طبیعی جایگزین امن برای مواد مغذی گیاهی وجود دارد. بسترهای طبیعی یکی از این جایگزین‌ها هستند و برای اطمینان از تأثیر آن‌ها بر رشد و بهره‌وری محصول مورد بررسی قرار می‌گیرند (Phiri, 2010). یکی از پسماندهای آلی، پسماند کارگاه‌های فرآوری گیاه دارویی شیرین‌بیان است. ریشه شیرین‌بیان حاوی ترکیباتی از جمله گلایسیریزین، ساپونین، آسپاراژین، قندهای گلوکز و ساکارز، لیکوگورونین، کومارین (Moaveni, 2009) و عناصر معدنی فسفر، پتاسیم، کلسیم، منیزیم، آهن، مس، روی و همچنین حاوی اسید موالونیک است که در سنتز جیبرلین‌ها استفاده می‌شود (Abd El-Azim et al., 2017). بنابراین با تهیه کمپوست از این ترکیب، می‌توان از آن به‌عنوان بستر کشت یا کود آلی برای گیاهان استفاده کرد (جوانبخت و همکاران، ۱۴۰۱).

گل رز از گیاهان معطر قابل توجهی است که به دلیل تقاضای بالا، نیاز به عطر و خوشبوکننده و استفاده از آن‌ها در پزشکی در سراسر جهان رشد می‌کند. مزارع زیادی تحت کشت این گیاه است. ضایعات تولیدشده از این مزارع ممکن است از فرآیندهای تقطیر روغن صنعتی و همچنین پیرایش بوته‌های گل رز کشاورزی حاصل شود (Shawl and Adams, 2009). مقدار بسیار کمی از بوته‌ها برای تکثیر رویشی استفاده می‌شود، اما اکثریت قریب به اتفاق خشک و سوزانده می‌شود و خطرات بهداشتی برای جمعیت‌های اطراف و همچنین مشکلات زیست‌محیطی مانند آلودگی هوا و خاک ایجاد می‌کند (Pal, 2013). علاوه‌براین، تعداد زیادی گل رز باید برای تولید مقدار کمی گلاب استفاده شود و این روش مقدار قابل توجهی زباله نیمه‌جامد ایجاد می‌کند که می‌تواند محیط را آلوده کند (Rabbani et al., 2016). به همین دلیل استفاده از زباله‌های آن در جهت تولید کمپوست می‌تواند راه‌کاری مناسب در کاهش این آلودگی باشد، از سوی دیگر کمپوست ضایعات گل رز به دلیل داشتن مواد مغذی می‌تواند در رشد گیاه مؤثر باشد

راه‌کاری است برای کشاورز که به سمت کود آلی سوق پیدا کند (Almasi, 2021). بنابراین، کودهای آلی اثرات مثبتی دارند و به پایداری حاصلخیزی خاک و عملکرد کشاورزی کمک می‌کنند. از بین کودهای آلی، کمپوست به عنوان اصلاح‌کننده خاک مورد توجه قرار گرفته است (Benabderrahim et al., 2018). کمپوست در نتیجه تجزیه بیولوژیک ضایعات آلی توسط ریزجانداران مختلف در شرایط کنترل شده است (Ghaffari et al., 2022).

انباشته‌شدن مواد زائد کشاورزی و مشکلات زیست محیطی ناشی از آن‌ها ایجاب می‌کند که این مواد به نحو مطلوب و آگاهانه در چرخه حیات قرار گیرند. یکی از راه‌کارهای مهم بازیافت مواد زائد، استفاده از آن‌ها در کشاورزی به‌ویژه به‌صورت کمپوست است. کمپوست نمودن ضایعات باغبانی یکی از بهترین روش‌ها برای بهبود خواص و استفاده دوباره از این ضایعات در چرخه تولید می‌باشد.

نخل خرما (*Phoenix dactylifera* L.) یکی از درختان میوه مهم مناطق گرمسیری است. مقادیر زیادی ضایعات نخل که در هر فصل تولید می‌شود، هزینه‌های زیادی را برای کشاورزانی که همیشه در تلاش برای سوزاندن یا انتقال آن‌ها به خارج از منطقه هستند، ایجاد می‌کند. بنابراین، کمپوست‌سازی می‌تواند یک روش اقتصادی و زیست‌محیطی قابل توجه برای کاهش ضایعات نخل خرما باشد (Benabderrahim et al., 2018). با توجه به مشاهدات Ali (۲۰۰۸)، کمپوست برگ خرما باعث افزایش جوانه‌زنی و رشد چهار گیاه زینتی شاه‌اشرفی (*Cosmos bipinnatus*)، کوکب کوهی (*Dahlia variabilis*)، گل جعفری (*Tagetes erecta*) و گل آهار (*Zinnia elegans*) می‌شود.

یکی از کودهای کمپوست که در استان خوزستان به مقدار زیاد تولید می‌شود، کود کمپوست بقایای نیشکر است. در حدود ۶۴ درصد وزن خشک بقایای نیشکر حاوی مواد آلی، فسفات و پروتئین به همراه مواد غیرقندی می‌باشد (Marinari et al., 2000). کمپوست تولیدشده از بقایای نیشکر حاوی مواد مغذی مانند نیتروژن، فسفر، پتاسیم، کلسیم و ریزمغذی‌ها و

(Galal et al., 2022).

خشک و زمستان‌های نیمه‌سرد است. میانگین درازمدت بارندگی و درجه حرارت سالیانه به ترتیب ۱۲۰ میلی‌متر و ۱۶ درجه سانتی‌گراد بود. این پژوهش در قالب طرح بلوک کاملاً تصادفی با ۱۶ تیمار و سه تکرار انجام گرفت. تیمارهای مورد مطالعه شامل تیمار شاهد، کمپوست گیاهان دارویی (ترکیبی از بومادران، بابونه، آویشن باغی و نعناع) به میزان ۵، ۱۰ و ۱۵ کیلوگرم در مترمربع، کمپوست نیشکر (۲، ۴ و ۶ کیلوگرم در مترمربع)، کمپوست شیرین بیان (۱، ۲ و ۳ کیلوگرم در مترمربع)، کمپوست نخیلات (شامل برگ درخت خرما) (۲، ۴ و ۶ کیلوگرم در مترمربع) و کمپوست ضایعات گل محمدی (شامل سرشاخه‌ها و ساقه گل) به میزان ۴، ۵ و ۶ کیلوگرم در مترمربع) بود. خصوصیات کمپوست‌های مورد استفاده در جدول ۱ ذکر شده است.

برای تهیه کمپوست ترکیبات مختلف، ابتدا ضایعات نیشکر، گل محمدی، نخیلات، شیرین بیان و ترکیب گیاهان دارویی به صورت جداگانه در اندازه‌های ۴-۲ سانتی‌متر خرد و مرطوب شدند و سپس در جعبه‌های چوبی منافذدار با ابعاد ۱×۱×۱ متر ریخته شدند. منافذ موجود در این جعبه‌ها، اکسیژن مورد نیاز برای فعالیت میکروارگانیسم‌ها را تأمین می‌کند. برای کنترل دما، تأمین اکسیژن و تسریع در فرآیند تخمیر، هوادهی هر دو روز یکبار به صورت دستی صورت گرفت. در موقع به هم زدن، اگر رطوبت کم بود، مقداری آب در محل‌های خشک ریخته شد. این فرآیند طی پنج هفته صورت گرفت. روش تهیه کمپوست با توجه به شرایط و امکانات، ترکیبی از روش کمپوست‌سازی گرم و سریع برکلی و دانشگاه داکوتای شمالی انجام گرفت (Heiskanen, 1993).

قبل از اجرای آزمایش به منظور تعیین ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی خاک محل آزمایش، به صورت تصادفی از شش نقطه زمین به عمق صفر تا ۳۰ سانتی‌متری خاک به عنوان عمق نفوذ ریشه، نمونه‌برداری شد و پس از تهیه نمونه مرکب به میزان یک کیلوگرم به آزمایشگاه تجزیه خاک ارسال شد. خصوصیات فیزیکی و شیمیایی خاک محل آزمایش در جدول ۲ ذکر شده است.

گروه دیگر از بقایای آلی که در کشور ما در مقادیر بالا تولید می‌شود، بقایای گیاهان دارویی است. در بخش تولید و جمع‌آوری گیاهان دارویی، معطر و ادویه‌ای، در حین فرآوری، مقدار قابل توجهی زباله‌های زیستی تولید می‌شود (Filipovic and Ugrenovic, 2013). کمپوست گیاهان دارویی جدا از استفاده اولیه آن به عنوان کود آلی، به عنوان تقویت‌کننده ساختار و ویژگی‌های شیمیایی-زراعی خاک، مواد خام برای تولید زیرلیه‌ها و مالچ استفاده می‌شود (Filipovic and Ugrenovic, 2013). در تحقیق Inam-ul-Haq و همکاران (۲۰۱۰)، کمپوست گیاهان دارویی که دارای اثر ضد میکروبی بود، برای کمپوست مورد استفاده در تولید قارچ مطلوب بود. محمودی (۱۳۹۵) در مطالعه خود نشان داد کمپوست بقایای نعناع دارای مقدار قابل توجهی هدایت الکتریکی، ظرفیت تبادل کاتیونی، درصد کربن آلی، درصد نیتروژن کل، پتاسیم، آهن و روی قابل جذب بود که تأثیر چشم‌گیری بر رشد گیاه ذرت (*Zea mays*) داشت.

با توجه به اهمیت روزافزون گیاهان دارویی و ضرورت بر افزایش تولید و عملکرد در واحد سطح، تحقیق حاضر با هدف بررسی تأثیر تیمار انواع کمپوست‌های ارگانیک شامل کمپوست ضایعات نیشکر، کمپوست ضایعات نخیلات، کمپوست ضایعات گل محمدی، کمپوست ترکیبی از گیاهان دارویی و همچنین کمپوست ضایعات شیرین بیان بر صفات رشدی گیاه دارویی گشنیز و میزان و ترکیبات اسانس آن صورت گرفته است.

مواد و روش‌ها

این پژوهش در سال ۱۴۰۰ در مزرعه تحقیقات کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان (خوراسگان) واقع در روستای خاتون‌آباد با عرض جغرافیایی ۳۲ درجه و ۴۰ دقیقه شمالی و طول جغرافیایی ۵۱ درجه و ۴۸ دقیقه شرقی اجرا شد. ارتفاع مزرعه از سطح دریا ۱۵۵۵ متر و اقلیم منطقه براساس طبقه‌بندی کوپن، خشک و بسیار گرم با تابستان‌های گرم و

جدول ۱- ویژگی‌های کمپوست‌های مورد مطالعه

نوع کمپوست	EC dS m ⁻¹	pH	C/N	آهن	روی	نیتروژن	فسفر	پتاسیم
				میلی‌گرم بر کیلوگرم				
ترکیب گیاهان دارویی	۳/۹	۷	۱۴	۱۰	۳۷۰	۱/۹	۰/۹	۱
گل محمدی	۲/۴	۶/۵	۱۲	۸	۲۵۰	۲/۲	۰/۸	۱
نیشکر	۲/۸	۷/۵	۱۷	۶	۲۸۰	۲/۱	۱	۰/۹
شیرین بیان	۴/۲	۷	۱۵	۷	۳۵۰	۲	۱/۱	۰/۹
نخیلات	۳/۵	۵/۵	۱۲	۹	۳۲۰	۱/۷	۱	۰/۸

جدول ۲- برخی ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی خاک محل انجام آزمایش

آهک	گچ	کربن آلی	ازت کل	فسفر قابل جذب	پتاسیم قابل جذب	شن	سیلت	رس	بافت خاک
				میلی‌گرم بر کیلوگرم		درصد			
۴۳	۰/۰۸	۰/۵۷	۰/۰۶۱	۵۸	۵۱۰	۳۷	۱۱	۵۲	لوم رس سیلتی

خشک گیاهان، نمونه‌های گیاهی در آون با دمای ۷۰ درجه سانتی‌گراد به مدت ۴۸ ساعت نگهداری و خشک و در مرحله آخر توسط ترازوی دیجیتال وزن خشک آن‌ها ارزیابی شد.

محتوای کلروفیل و کاروتنوئید: جهت سنجش محتوای کلروفیل از برگ‌های سوم و چهارم انتهایی هر گیاه به‌عنوان جوان‌ترین برگ‌های فتوسنتزکننده، استفاده شد. برای این منظور، ۰/۱ گرم از بافت تازه برگ با ۱۰ میلی‌لیتر استون ۸۰ درصد به تدریج ساییده شد. سپس جذب نوری محلول رویی در طول‌موج‌های ۶۶۳، ۶۴۵ و ۴۷۰ نانومتر با استفاده از اسپکتروفتومتر (D 6320) خوانده شد. برای محاسبه مقدار کلروفیل a، b، کلروفیل کل و کاروتنوئید (بر حسب میلی‌گرم بر گرم بافت تازه برگ) از روابط زیر استفاده شد (Lichtenhaler, 1987).

$$\text{Chl a (mg g}^{-1}\text{)} = (12.7 \times \text{abs}_{663}) - (2.6 \times \text{abs}_{646}) \text{ mL acetone/mg}$$

$$\text{Chl b (mg g}^{-1}\text{)} = (22.9 \times \text{abs}_{646}) - (4.68 \times \text{abs}_{663}) \text{ mL acetone/mg}$$

$$\text{کلروفیل کل (mg g}^{-1}\text{)} = (\text{Chl a}) + (\text{Chl b})$$

$$\text{کاروتنوئید (mg g}^{-1}\text{)} = (1000 \times \text{abs}_{470}) - (1.9 \times \text{abs}_{663}) - (63.14 \times \text{abs}_{646}) / 214$$

سنجش ترکیبات فنولی برگ: مقدار کل ترکیبات فنولی

در این آزمایش ابعاد هر کرت ۲×۲ متر بود و بذرها در فاصله ۲۵ سانتی‌متری در فصل بهار سال ۱۴۰۰ کشت شدند. خاک مزرعه قبل از کشت، با تیمارهای مذکور به‌صورت کامل مخلوط شد و سپس کشت بذرها صورت گرفت. بذر گیاه گشنیز از توده‌های بومی ایران و از شهر نهاوند همدان خریداری شد. عمق کشت بذر ۴ تا ۵ سانتی‌متر بود. بذر گیاهان در تیمارهای مختلف، در هنگام رسیدن کامل بذر (سه ماه پس از کاشت) برداشت و برای اندازه‌گیری اسانس مورد استفاده قرار گرفت. صفات رشدی و بیوشیمیایی برگ‌ها نیز در زمان گل‌دهی اندازه‌گیری شدند.

صفات مورد ارزیابی، ارتفاع بوته: ارتفاع بوته‌های گشنیز از سطح خاک تا نقطه انتهایی توسط خط‌کش اندازه‌گیری شد.

تعداد و سطح برگ: در پایان آزمایش تعداد برگ‌ها در هر بوته شمارش و سطح برگ توسط دستگاه سطح‌سنج برگ (مدل Leaf area meter, SE203C) اندازه‌گیری شد.

اندازه‌گیری وزن تر و خشک اندام هوایی: جهت ارزیابی وزن تر و خشک اندام هوایی گشنیز پس از پایان دوره آزمایش، گیاهان از هر تیمار برداشت و با استفاده از ترازوی دیجیتال، وزن تر آن‌ها اندازه‌گیری شد. جهت بررسی وزن

تیمارها، با آزمون حداقل اختلاف معنی‌دار (LSD) در سطح احتمال ۵ درصد انجام شد.

نتایج و بحث

نتایج تجزیه واریانس صفات مورفولوژیک شامل ارتفاع بوته، وزن تر و خشک برگ، سطح و تعداد برگ، محتوای کلروفیل و کارتنوئید برگ، ترکیبات فنولی برگ و درصد اسانس بذر نشان داد تمامی صفات به‌طور معنی‌داری تحت تأثیر تیمار کمپوست (ترکیب گیاهان دارویی، نیشکر، شیرین بیان، نخیلات جنوب و ضایعات گل محمدی) در سطح احتمال یک درصد قرار گرفتند (جدول ۳ و ۴).

مقایسه میانگین صفت ارتفاع بوته تحت تیمار کمپوست‌های گیاهی مختلف نشان داد بالاترین ارتفاع بوته گشنیز مربوط به کمپوست شیرین بیان در هر سه سطح (۱، ۲ و ۳ کیلوگرم در مترمربع) با ۹۵ سانتی‌متر بود که افزایش ۳۶ درصدی نسبت به تیمار شاهد داشتند و کم‌ترین ارتفاع بوته نیز مربوط به تیمار کمپوست ترکیبی گیاهان دارویی در سطح ۱۰ کیلوگرم در مترمربع با ۶۵/۵۳ سانتی‌متر بود که کاهش ۷ درصدی نسبت به تیمار شاهد نشان داد (جدول ۵). بیشترین وزن تر و خشک اندام هوایی مربوط به تیمار کمپوست نیشکر در سطح ۶ کیلوگرم در مترمربع به‌ترتیب با ۵۴/۷۱ و ۸/۳۶ گرم بود که با سایر سطوح کمپوست نیشکر (۲ و ۴ کیلوگرم در مترمربع) تفاوت معنی‌داری از لحاظ آماری وجود نداشت (جدول ۵). بالاترین سطح برگ گشنیز مربوط به کمپوست ۳ کیلوگرم در مترمربع شیرین بیان با ۵۳۱ میلی‌متر مربع بود که افزایش ۱۰۵ درصدی نسبت به تیمار شاهد داشت. کم‌ترین سطح برگ مربوط به تیمار کمپوست نخیلات در سطح ۲ کیلوگرم در مترمربع با ۱۸۶/۵ میلی‌متر مربع بود (جدول ۵). تیمار کمپوست نیشکر در سطح ۴ کیلوگرم در مترمربع، بالاترین تعداد برگ در بوته با ۱۵ برگ را دارا بود که افزایش ۲۵ درصدی نسبت به تیمار شاهد داشت (جدول ۵).

مقایسه میانگین محتوای کلروفیل و کارتنوئید برگ گشنیز تحت کاربرد کمپوست‌های مختلف نشان داد بالاترین محتوای

موجود در عصاره گیاهی براساس روش Slinkard و Singleton (۱۹۷۷) اندازه‌گیری شد. بدین منظور به ۰/۵ میلی‌لیتر از عصاره‌های مختلف رقیق‌شده (۰/۰۱ گرم در ۱۰ میلی‌لیتر متانول ۸۰ درصد) مقدار ۲/۵ میلی‌لیتر از محلول فولین سیوکالتو ۱۰ درصد اضافه و پس از پنج دقیقه مقدار ۲ میلی‌لیتر از کربنات سدیم ۷/۵ درصد افزوده شد. پس از ۳۰ دقیقه انکوباسیون در دمای اتاق جذب نمونه‌ها در مقابل محلول کنترل متانول در طول موج ۷۶۵ نانومتر خوانده شد. هم‌زمان با انجام آزمایش رقت‌های مختلف اسید تانیک تهیه و مانند روش فوق آزمایش و منحنی استاندارد تهیه شد. جذب نمونه‌های با منحنی استاندارد مقایسه و مقدار فنل کل هر عصاره بر حسب میلی‌گرم در هر گرم عصاره خشک محاسبه شد (افشاری و رحیم‌ملک، ۱۳۹۶).

درصد اسانس بذر: در هنگام رسیدگی کامل بذرها، جهت اندازه‌گیری درصد اسانس، مقدار ۱۰۰ گرم بذر گشنیز خشک‌شده از هر تیمار پس از آسیاب شدن با دو سوم آب بالن به دستگاه کلونجر که اساس کار تقطیر آبی است، منتقل شد و به مدت سه ساعت عمل استخراج انجام شد (Sefidkon, 2001).

ترکیبات اسانس: شناسایی ترکیبات اسانس با استفاده از دستگاه‌های کروماتوگراف گازی (GC) و کروماتوگراف گازی متصل به طیف‌سنج جرمی (GC/MS) انجام شد. پس از تزریق اسانس به دستگاه گازکروماتوگراف (GC) و یافتن مناسب‌ترین برنامه‌ریزی حرارتی ستون، جهت دستیابی به بهترین جداسازی، اسانس‌های حاصله با دی کلرو متان رقیق شده و به دستگاه گازکروماتوگراف کوپل شده با طیف‌سنج جرمی (GC/MS) تزریق و طیف‌های جرمی و کروماتوگرام‌های مربوطه بدست آمد. سپس شناسایی ترکیبات اسانس با استفاده از زمان بازداری، شاخص بازداری کوئاس، مطالعه طیف‌های جرمی و مقایسه با ترکیب‌های استاندارد و اطلاعات کتابخانه (Adams, 2017)، صورت گرفت.

داده‌های به دست آمده به‌وسیله نرم‌افزار آماری SAS (v. 9,2) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. مقایسه میانگین

جدول ۳- نتایج تجزیه واریانس اثر تیمار کمپوست‌های مختلف بر برخی از ویژگی‌های رشدی گیاه گشنیز

منابع تغییرات	درجه آزادی	میانگین مربعات			
		ارتفاع بوته	وزن تر	وزن خشک	سطح برگ
بلوک	۲	۱۲۲۵**	۲۸۶/۸**	۱۶/۰۰**	۱۵۶۲۵**
تیمار	۱۵	۲۹۶/۶**	۲۹۰/۵**	۳/۹۰**	۲۳۲۶۷**
خطا	۳۲	۸/۳۳	۴/۵۶	۰/۱۰	۱۳۱/۷
ضریب تغییرات (%)		۳/۶۱	۴/۷۹	۴/۵۹	۴/۱۶

** معنی‌داری در سطح آماری ۱ درصد

جدول ۴- نتایج تجزیه واریانس اثر تیمار کمپوست‌های مختلف بر محتوای کلروفیل، کارتنوئید، ترکیبات فنولیک برگ و درصد اسانس بذر گیاه گشنیز

منابع تغییرات	درجه آزادی	میانگین مربعات			
		کلروفیل a	کلروفیل b	کلروفیل کل	کارتنوئید
بلوک	۲	۰/۰۷**	۰/۰۱**	۰/۱۳**	۰/۰۰۹**
تیمار	۱۵	۰/۱۵۰**	۰/۰۳۸**	۰/۱۹۰**	۰/۰۱۲**
خطا	۳۲	۰/۰۰۳	۰/۰۰۰۰۶	۰/۰۰۳	۰/۰۰۰۹
ضریب تغییرات (%)		۸/۳۸	۳/۲۸	۶/۱۹	۵/۶۱

** معنی‌داری در سطح آماری ۱ درصد

نیشکر در مترمربع و ۲ کیلوگرم کمپوست شیرین‌بیان در مترمربع اندازه‌گیری شد (جدول ۶).

به نظر می‌رسد کمپوست نیشکر با افزایش مواد معدنی خاک، بهبود فعالیت‌های میکروبی خاک و جذب بیشتر عناصر غذایی، منجر به افزایش فتوسنتز و ماده خشک گیاهی می‌شود که در نهایت منجر به بهبود رشد گیاه گشنیز می‌شود. در این راستا، طهماسبی و همکاران (۱۴۰۱) گزارش کردند کود کمپوست بقایای نیشکر با ذخیره رطوبت و درصد نیتروژن بالا باعث افزایش شاخص‌های رشدی گیاه ذرت دانه‌ای مانند شاخص سطح برگ شد.

از سوی دیگر احتمالاً تیمار کمپوست نیشکر در سطح ۶ کیلوگرم در مترمربع، به دلیل دارا بودن عناصر غذایی که به فرم قابل‌دسترس به‌تدریج آزاد و در اختیار گیاهان قرار می‌دهد (Sanchez et al., 2017) باعث افزایش عملکرد اسانس گشنیز شده است. از آنجا که متابولیت‌های ثانویه از تولیدات جانبی

کلروفیل a مربوط به کمپوست ۴ کیلوگرم در مترمربع نخیلات جنوب با ۱/۱۹۵ میلی‌گرم بر گرم وزن تر برگ و محتوای کلروفیل b در کمپوست ۶ کیلوگرم در مترمربع ضایعات گل‌محمدی با ۰/۴۹۵ میلی‌گرم بر گرم وزن تر برگ بود که افزایش معنی‌داری نسبت به تیمار شاهد داشتند (جدول ۶). بالاترین محتوای کلروفیل کل و کارتنوئید در تیمار ۶ کیلوگرم در مترمربع کمپوست نیشکر به ترتیب با ۱/۴۶ و ۰/۲۸ میلی‌گرم بر گرم وزن تر برگ بود. کمترین میزان در این صفات نیز مربوط به تیمار کمپوست گیاهان دارویی در سطح ۵ کیلوگرم در مترمربع به ترتیب با ۰/۳۴۲ و ۰/۰۵۱ میلی‌گرم بر گرم وزن تر برگ بود (جدول ۶). بالاترین میزان ترکیبات فنولیک در تیمار کمپوست ۶ کیلوگرم در مترمربع نیشکر با ۳۴۱ میلی‌گرم در گرم یافت شد که نسبت به تیمار شاهد ۸۰ درصد افزایش نشان داد (جدول ۶). بیشترین و کمترین مقادیر اسانس بذر گشنیز به‌ترتیب با کاربرد ۶ کیلوگرم کمپوست

جدول ۵- نتایج مقایسه میانگین اثر تیمار کمپوست‌های مختلف بر برخی صفات مورفولوژیکی گیاه گشنیز

تیمارها (کیلوگرم در مترمربع)	ارتفاع بوته سانتی‌متر	وزن تر اندام هوایی گرم	وزن خشک اندام هوایی گرم	سطح برگ میلی‌متر مربع	تعداد برگ در بوته
شاهد	۷۰/۸۳ de	۵۳/۹۶ ab	۵/۱۵ h	۲۵۸/۰ e	۱۲ b
ترکیب گیاهان دارویی ۵	۶۸/۳۲ ef	۲۸/۸۲ i	۵/۶۲ gh	۱۹۵/۳ g	۷ g
ترکیب گیاهان دارویی ۱۰	۶۵/۵۳ f	۲۸/۶۱ i	۵/۲۹ h	۲۲۲/۵ f	۸ f
ترکیب گیاهان دارویی ۱۵	۷۰/۰۳ def	۲۹/۵۶ hi	۵/۱۲ h	۲۹۴/۸ d	۷ g
نخیلات ۲	۸۰/۱۲ c	۳۹/۱۵ g	۶/۲۳ f	۱۸۶/۵ g	۹ e
نخیلات ۴	۸۰/۴۷ c	۳۲/۵۴ h	۶/۱۲ fg	۲۲۲۲/۴ f	۸ f
نخیلات ۶	۸۰/۲۴ c	۴۲/۱۸ fg	۶/۷۹ e	۲۲۸/۰ f	۷ g
شیرین‌بیان ۱	۹۵/۲۲ a	۴۴/۸۲ ef	۷/۱۴ de	۲۳۶/۳ f	۱۰ d
شیرین‌بیان ۲	۹۵/۰۱ a	۵۲/۱۲ abc	۷/۶۸ bc	۳۹۱/۳ b	۱۱ c
شیرین‌بیان ۳	۹۵/۵۲ a	۴۷/۲۳ de	۷/۳۵ cd	۵۳۱/۰ a	۹ e
نیشکر ۲	۸۶/۲۱ b	۵۳/۳۷ ab	۷/۸۶ abc	۲۲۵/۰ f	۱۲ b
نیشکر ۴	۸۶/۱۵ b	۵۴/۱۳ ab	۸/۱۲ ab	۳۰۴/۳ d	۱۵ a
نیشکر ۶	۸۵/۷۴ b	۵۴/۷۱ a	۸/۳۶ a	۳۴۲/۵ c	۱۲ b
گل محمدی ۴	۷۳/۰۸ de	۵۱/۰۶ bc	۷/۷۵ bc	۲۲۴/۵ f	۸ f
گل محمدی ۵	۷۳/۵۴ d	۵۲/۱۲ abc	۸/۰۴ ab	۲۳۶/۵ f	۷ g
گل محمدی ۶	۷۲/۴۸ de	۴۹/۲۳ cd	۷/۶۴ bcd	۳۱۰/۳ d	۸ f

میانگین‌هایی که حداقل دارای یک حرف مشترک هستند، براساس آزمون حداقل تفاوت معنی‌دار (LSD) در سطح ۵ درصد اختلاف معنی‌داری ندارد.

فتوستتزن هستند، بنابراین مقدار تولید متابولیت‌های ثانویه در گیاهان بالا رفته و بالاترین حجم تولیدی اسانس را به خود اختصاص می‌دهند. به نظر می‌رسد که در اثر افزودن کمپوست نیشکر به خاک نه تنها در دسترس بودن عناصر غذایی مورد نیاز گیاه (به ویژه نیتروژن) افزایش پیدا کرده بلکه این کمپوست با بهبود شرایط فیزیکی و فرآیندهای حیاتی خاک ضمن ایجاد یک بستر مناسب برای رشد ریشه باعث افزایش تولید ماده خشک، ترکیبات مؤثره عصاره گیاه از جمله فنول و فلاونوئید و درصد اسانس شد.

در طی پژوهش، Ibanogiu و Ibanogiu (۲۰۰۰)، ریشه شیرین‌بیان حاوی قندهای مختلف (تا ۱۸ درصد)، فلاونوئیدها، ساپونین‌ها، استرول‌ها، اسیدهای آمینه، نشاسته و صمغ‌ها است. بسیاری از محققان به این نتیجه رسیدند که ترکیبات موجود در شیرین‌بیان نقش‌های فیزیولوژیکی و بیوشیمیایی اساسی در ساختار رنگدانه‌های فتوستتزی، متابولیسم کربوهیدرات‌ها و پروتئین‌ها دارند. عصاره‌های آبی شیرین‌بیان سرشار از اسیدهای آمینه، ویتامین‌ها و فیتوهورمون‌های محرک رشد

فتوستتزن هستند، بنابراین مقدار تولید متابولیت‌های ثانویه در گیاهان بالا رفته و بالاترین حجم تولیدی اسانس را به خود اختصاص می‌دهند. به نظر می‌رسد که در اثر افزودن کمپوست نیشکر به خاک نه تنها در دسترس بودن عناصر غذایی مورد نیاز گیاه (به ویژه نیتروژن) افزایش پیدا کرده بلکه این کمپوست با بهبود شرایط فیزیکی و فرآیندهای حیاتی خاک ضمن ایجاد یک بستر مناسب برای رشد ریشه باعث افزایش تولید ماده خشک، ترکیبات مؤثره عصاره گیاه از جمله فنول و فلاونوئید و درصد اسانس شد.

کاربرد کودهای کمپوست باعث دسترسی بیشتر عناصر غذایی مورد نیاز گیاه به ویژه نیتروژن، فسفر و ریز مغذی‌ها و نیز بهبود جذب آب می‌شود که منجر به تداوم بافت سبز

جدول ۶- نتایج مقایسه میانگین اثر تیمار کمپوست‌های مختلف بر محتوای کلروفیل، کارنوئوئید، ترکیبات فنولیک برگ و درصد اسانس بذر گیاه گشنیز

تیمارها (کیلوگرم در مترمربع)	کلروفیل a	کلروفیل b	کلروفیل کل	کارنوئوئید	ترکیبات فنولیک میلی‌گرم در گرم ماده خشک	میزان اسانس درصد
شاهد	۰/۷۳۹ cd	۰/۱۶۷ i	۰/۸۰۶ gh	۰/۱۱۱ i	۱۹۳/۶ g	۲۸ b
ترکیب گیاهان دارویی ۵	۰/۲۳۰ h	۰/۱۱۲ j	۰/۳۴۲ i	۰/۰۵۸ j	۲۴۱/۹ d	۲۲ f
ترکیب گیاهان دارویی ۱۰	۰/۶۸۰ de	۰/۲۶۴ e	۰/۹۴۴ ef	۰/۱۹۴ de	۲۱۳/۰ efg	۲۰ g
ترکیب گیاهان دارویی ۱۵	۰/۵۹۲ ef	۰/۲۸۵ d	۰/۸۷۷ fg	۰/۲۱۳ c	۳۱۸/۶ b	۲۰ g
نخیلات ۲	۰/۵۹۳ ef	۰/۱۷۵ i	۰/۷۶۸ h	۰/۱۷۲ fg	۲۳۴/۶ de	۲۳ e
نخیلات ۴	۱/۱۹۵ a	۰/۱۱۷ j	۱/۳۱۲ b	۰/۲۴۴ b	۲۳۱/۹ de	۲۳ e
نخیلات ۶	۰/۵۴۶ f	۰/۲۲۵ fg	۰/۷۷۲ h	۰/۱۴۱ h	۲۲۵/۲ def	۲۳ e
شیرین بیان ۱	۰/۷۲۱ cd	۰/۲۲۷ fg	۰/۹۴۷ ef	۰/۱۸۶ def	۲۰۳/۱ fg	۱۴ i
شیرین بیان ۲	۰/۷۹۳ c	۰/۳۸۶ b	۱/۱۷۹ c	۰/۱۸۳ ef	۲۲۸/۳ de	۱۰ l
شیرین بیان ۳	۰/۶۶۴ de	۰/۲۱۶ g	۰/۸۸۰ fg	۰/۱۷۷ f	۲۱۵/۷ efg	۱۳ j
نیشکر ۲	۰/۶۶۸ de	۰/۲۵۷ e	۰/۹۲۵ f	۰/۱۸۴ ef	۲۷۲/۱ c	۱۷ h
نیشکر ۴	۰/۷۹۹ c	۰/۲۳۱ f	۱/۰۳۰ de	۰/۲۰۲ cd	۳۱۱/۴ b	۱۱ k
نیشکر ۶	۱/۰۶۵ b	۰/۳۹۵ b	۱/۴۶۰ a	۰/۲۷۸ a	۳۴۸/۴ a	۲۹ a
گل محمدی ۴	۰/۵۹۷ ef	۰/۱۹۶ h	۰/۷۹۳ gh	۰/۱۶۰ g	۲۶۷/۱ c	۲۷ c
گل محمدی ۵	۰/۷۲۱ cd	۰/۳۲۵ c	۱/۰۴۶ d	۰/۱۷۷ f	۳۲۱/۸ b	۱۴ i
گل محمدی ۶	۰/۴۱۰ g	۰/۴۹۵ a	۰/۹۰۵ f	۰/۰۱۹ k	۲۲۳/۸ def	۲۶ d

میانگین‌هایی که حداقل دارای یک حرف مشترک هستند، براساس آزمون حداقل تفاوت معنی‌دار (LSD) در سطح ۵ درصد اختلاف معنی‌داری ندارد.

مغذی، به ویژه ازت، فسفر، پتاسیم، کلسیم، منیزیم، مس، روی، آهن و منگنز که در شیرین بیان وجود داشت، باشد (El-Ghait *et al.*, 2021). این نتایج توسط Saker (۲۰۰۱) پشتیبانی می‌شود، که ادعا می‌کند میانگین تعداد غدد روغنی در هر میلی‌متر مربع تیغه برگ نعناع فلفلی (*Mentha piperita*) با استفاده از کودهای معدنی و آلی افزایش یافته است. مواد شیمیایی موجود در ریشه شیرین بیان به رشد طولی و تقسیم سلولی گیاه کمک می‌کند. وجود مواد آلی تجزیه شده توسط کرم و آزاد شدن عناصر معدنی (درشت مغذی‌ها و ریزمغذی‌ها) به سرعت جذب گیاه می‌شود که منجر به افزایش فشار اسمزی و در نهایت افزایش جذب آب و وزن تر و رشد ابعادی

هستند که باعث افزایش فعالیت بافت مریستم آپیکال و در نتیجه تقسیم سلولی و افزایش طول رشد گیاه می‌شود. عصاره آبی شیرین بیان به نوبه خود حاوی مواد معدنی متعددی مانند پتاسیم، فسفر، منیزیم، آهن و سایر محرک‌های رشد و همچنین ساکاریدهای جذب شده توسط برگ‌ها در هنگام محلول پاشی است که باعث افزایش فعالیت رشد و در نتیجه افزایش رشد رویشی و محتوای کلروفیل کل می‌شود (El-Ghait *et al.*, 2021). بیشترین درصد روغن معنی‌دار (۵/۰۹ و ۵/۳۷ درصد) از گیاهان محلول پاشی شده آجوبین (*Trachyspermum ammi*) در غلظت ۴۰ گرم در لیتر ریشه شیرین بیان به دست آمد. افزایش این ویژگی‌ها ممکن است به دلیل افزایش جذب مواد

متابولیت‌های ثانویه در گیاهان بالا رفته و بالاترین حجم تولیدی اسانس را به خود اختصاص می‌دهند (Dudareva و همکاران، ۲۰۱۳). به نظر می‌رسد که در اثر افزودن کمپوست نیشکر به خاک نه تنها در دسترس بودن عناصر غذایی مورد نیاز گیاه (به ویژه نیتروژن) افزایش پیدا کرده، بلکه این ترکیب با بهبود شرایط فیزیکی و فرآیندهای حیاتی خاک ضمن ایجاد یک بستر مناسب برای رشد ریشه، باعث افزایش تولید ماده خشک، ترکیبات مؤثره عصاره گیاه از جمله ترکیبات فنولیک و درصد اسانس گردید.

Hargreaves و همکاران (۲۰۰۸) گزارش کردند که کانی‌سازی نیتروژن آلی کمپوست به عوامل مختلفی از جمله نسبت کربن به ازت ماده خام، شرایط کمپوست، بلوغ کمپوست، زمان اصلاح و کیفیت کمپوست بستگی دارد. در واقع، تأمین کمپوست در چنین خاکی، ریزوسفر را با عناصر ریز و درشت مغذی غنی می‌کند و با کاهش مواد مغذی مقابله می‌کند (Lakhdar et al., 2008).

کاربرد ضایعات رز می‌تواند خواص شیمیایی و فیزیکی کمپوست تولیدی را بهبود دهد، در واقع اضافه کردن ضایعات گلخانه‌ای رز باعث کاهش پتاسیم قابل جذب، شوری و سدیم و افزایش pH کمپوست می‌شود. در خاک نیز باعث کاهش جرم مخصوص ظاهری، شوری، سرب و کادمیوم و افزایش کربن آلی شد (خراطی و صباغ‌تازه، ۱۴۰۱).

نتایج مقایسه میانگین داده‌های صفات این مطالعه نشان داد تیمارهای کمپوست گیاهان دارویی تأثیر منفی بر پارامترهای رشد و بیوشیمیایی گیاه گشنیز داشتند، گیاهان دارویی دارای ترکیبات فنولی و فلاونوئید هستند. این ترکیبات عامل کاهش رشد در سطوح بالای کمپوست هستند، اگر چه این ترکیبات با پوسیدن مقدار آن‌ها کاهش می‌یابد ولی به‌طور کامل حذف نمی‌شوند (جوانبخت و همکاران، ۱۴۰۱). ترکیبات فنلی از ترکیبات مؤثر در پدیده دگرآسیبی هستند که در ساختمان شیمیایی خود واجد یک حلقه آروماتیک همراه و یک یا چند عامل هیدروکسیل می‌باشند که می‌تواند عامل دگرآسیب برای گیاهان دیگر باشد (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۶).

سلول‌ها می‌گردند (محسن‌زاده و همکاران، ۱۳۹۹). کاربرد پسماند شیرین بیان به دلیل بهبود ساختمان خاک و جلوگیری از تراکم خاک و حفظ آب ثقلی موجب ایجاد محیطی مناسب برای رشد گیاه می‌شود و آب قابل دسترس بیشتری در اختیار گیاه قرار می‌دهد. همچنین این ترکیب از یک طرف باعث تأمین عناصر غذایی خاک شده و از سوی دیگر نیز باعث بهبود فعالیت میکروارگانیسم‌های خاک می‌گردد (رجایی و همکاران، ۱۳۹۴).

در برگ‌های یونجه کاربرد کمپوست خرما به‌طور قابل توجهی بر جذب مواد معدنی در یونجه به‌ویژه فسفر، پتاسیم و منیزیم تأثیر گذاشت (Benabderrahim et al., 2018). علاوه بر این، منیزیم در افزایش رشد برگ‌ها، تقسیم سلولی و فعالیت بیولوژیکی گیاه و همچنین ساخت کلروفیل نقش دارد. علاوه بر این، محتوای کلروفیل را در برگ‌ها افزایش می‌دهد و باعث ایجاد فرآیندهای فیزیولوژیکی ضروری در گیاه می‌شود (El-Ghait et al., 2021). بنابراین افزایش محتوای کلروفیل تحت تیمار کمپوست ضایعات نخیات می‌تواند به دلیل وجود منیزیم بالا در این کمپوست باشد. طی بررسی Ali و همکاران (۲۰۰۸)، کاربرد کمپوست ضایعات نخل خرما، به‌عنوان جایگزین پیت مشخص شد که در اکثر موارد بستر کمپوست نخل خرما از مواد غذایی بالاتری نسبت به پیت برخوردار بود و رشد گیاه را به‌طور چشم‌گیری بهبود داد.

با توجه به نقش عناصر غذایی مانند نیتروژن، منیزیم، آهن و منگنز در ساختمان رنگدانه‌های فتوسنتزی، کودهای کمپوست از طریق افزایش دسترسی این عناصر برای گیاه منجر به افزایش محتوای کلروفیل برگ می‌شوند (Arancon et al., 2004). در مطالعه طهماسبی و همکاران (۱۴۰۱)، کاربرد کمپوست بقایای نیشکر باعث افزایش محتوای کلروفیل برگ‌های ذرت دانه‌ای شد. در تحقیق حاضر میزان ترکیبات فنولیک (۳۴۸/۴ میلی‌گرم در کیلوگرم) در تیمار کاربرد کمپوست نیشکر به میزان ۶ کیلوگرم در مترمربع بیش از سایر تیمارها افزایش نشان داد. از آن‌جا که متابولیت‌های ثانویه از تولیدات جانبی فتوسنتز هستند، بنابراین مقدار تولید

جدول ۷- نتایج تجزیه واریانس اثر تیمار کمپوست‌های مختلف بر برخی از ترکیبات مهم اسانس گیاه دارویی گشنیز

میانگین مربعات					درجه آزادی	منابع تغییرات
ژرانیل استات	پی- سیمن	آلفا- پینن	گاما- ترپینن	لینالول		
۱/۸۵	۱/۴۷	۱/۳۲	۶/۱۳	۲۴۰/۳	۲	بلوک
۵/۸۷**	۱۹/۲۶**	۸/۳۰**	۴/۷۶**	۸۷/۳۵**	۱۵	تیمار
۰/۰۲	۰/۰۴	۰/۰۱	۰/۰۷	۰/۷۸	۳۰	خطا
۲/۸۱	۶/۵۹	۲/۸۸	۴/۲۷	۱/۲۲		ضریب تغییرات (%)

** به ترتیب معنی‌داری در سطح آماری ۵ و ۱ درصد

جدول ۸- مقایسه میانگین اثر تیمار کمپوست‌های مختلف بر برخی از ترکیبات مهم اسانس گیاه دارویی گشنیز (درصد)

ژرانیل استات	پی- سیمن	آلفا- پینن	گاما- ترپینن	لینالول	تیمار کمپوست (کیلوگرم در مترمربع)
۲/۴۴ j	۴/۵۰ b	۱/۵۹ hi	۷/۲۲ b	۷۲/۸۲ a-e	شاهد
۵/۶۵ bc	۲/۲۴ ef	۲/۳۴ fg	۵/۷۹ cd	۷۴/۶۵ a-d	گل محمدی ۴
۵/۲۳ cde	۳/۳۱ d	۲/۲۹ fg	۴/۹۶ d	۶۹/۹۶ cde	گل محمدی ۵
۳/۹۷ gh	۳/۷۵ cd	۳/۹۶ de	۶/۰۴ cd	۶۶/۲۶ e	گل محمدی ۶
۲/۹۶ ij	۴/۳۵ bc	۴/۵۹ bc	۸/۹۴ a	۷۱/۸۲ b-e	نخیلات ۲
۳/۰۹ i	۱/۸۲ fgh	۴/۸۸ b	۵/۵۵ d	۷۵/۶۲ abc	نخیلات ۴
۳/۷۳ h	۱۱/۷۷ a	۰/۹۸ i	۵/۷۴ cd	۷۸/۰۹ ab	نخیلات ۶
۴/۶۵ ef	۲/۶۱ e	۲/۶۸ f	۷/۴۹ b	۷۰/۵۷ cde	شیرین بیان ۱
۷/۸۵ a	۳/۳۰ d	۴/۱۸ cde	۸/۸۰ a	۵۸/۰۶ f	شیرین بیان ۲
۵/۹۸ b	۲/۶۶ e	۳/۸۲ e	۵/۵۱ d	۷۱/۷۸ b-e	شیرین بیان ۳
۴/۴۰ fg	۲/۳۸ ef	۱/۹۱ gh	۴/۹۴ d	۷۶/۱۴ abc	نیشکر ۲
۵/۷۰ bc	۳/۲۹ d	۱/۶۱ h	۵/۲۴ d	۶۸/۷۸ de	نیشکر ۴
۲/۹۵ ij	۲/۱۸ efg	۴/۳۷ cd	۷/۳۱ b	۷۷/۹۰ ab	نیشکر ۶
۴/۸۱ def	۱/۶۱ gh	۲/۷۹ f	۵/۷۰ cd	۷۷/۴۹ ab	ترکیب گیاهان دارویی ۵
۴/۳۰ fgh	۱/۳۳ h	۲/۳۴ fg	۵/۸۰ cd	۷۸/۷۰ a	ترکیب گیاهان دارویی ۱۰
۵/۳۰ cd	۰/۳۱ i	۶/۶۰ a	۶/۶۹ bc	۶۸/۸۷ de	ترکیب گیاهان دارویی ۱۵

میانگین‌هایی که حداقل دارای یک حرف مشترک هستند، براساس آزمون حداقل تفاوت معنی‌دار (LSD) در سطح ۵ درصد اختلاف معنی‌داری ندارد.

در پژوهشی که بر روی گیاه زنجبیل (*Zingiber officinale* Roscoe) صورت گرفت نتایج نشان داد که، تحت شرایط بهبود خصوصیات خاک و در نتیجه افزایش فتوسنتز، محتوای فلاونوئید و فنل در این گیاه افزایش یافت (Ghasemzadeh et al., 2018).

یکی از دلایل زیاد شدن میزان ترکیبات فنولیکی طی استفاده از تیمارهای تغذیه‌ای در بسترهای مختلف ممکن است ناشی از تأثیر مثبت این کودها بر خواص فیزیکی و شیمیایی خاک همراه با افزایش ماده آلی خاک باشد (Onofrei et al., 2018).

(al., 2011).

با توجه به نتایج تجزیه واریانس داده‌ها ترکیبات اسانس گیاه گشنیز (لینالول، گاما-تریپنین، آلفا-پینن، پی-سیمن و ژرانیل استات) در سطح احتمال یک درصد تحت اثر تیمارهای کمپوست تفاوت معنی‌دار نشان داد (جدول ۷). نتایج مقایسه میانگین‌ها حاکی از این است که در تمام نمونه‌های گیاهی کشت‌شده در بسترها ترکیب لینالول مشاهده شد، به طوری که در تیمار کاربرد کمپوست گیاهان دارویی به میزان ۱۰ کیلوگرم در مترمربع و کمپوست نیشکر ۶ کیلوگرم در مترمربع به ترتیب با ۷۸/۷۰ و ۷۷/۹۰ درصد میزان لینالول سنتز شده در بذر گشنیز بیش از سایر تیمارها بود. کم‌ترین میزان لینالول در تیمار کاربرد کمپوست شیرین بیان ۲ کیلوگرم در مترمربع حاصل شد (جدول ۸). ترکیبات گاما-تریپنین و پی-سیمن در تیمار کمپوست نخلیات ۲ و ۶ کیلوگرم در مترمربع به ترتیب با ۸/۹۴ و ۱۱/۷۷ درصد بیشترین میزان را دارا بود. تیمار کمپوست گیاهان دارویی در سطح ۱۵ کیلوگرم در مترمربع از بالاترین میزان آلفا-پینن با ۶/۶۰ درصد برخوردار بود. ترکیب ژرانیل استات با ۷/۸۵ درصد در تیمار کمپوست شیرین بیان ۲ کیلوگرم در مترمربع در بیشترین مقدار در مقایسه با سایر تیمارها قرار داشت (جدول ۸).

اسانس‌ها ترکیبات ترپنوئیدی هستند و واحدهای تشکیل‌دهنده آن‌ها (یعنی ایزوپرنوئیدها) مانند ایزوپنتیل پیروفسفات (IPP) و دی‌متیل آلایل پیروفسفات (DMAPP) اساساً به NADPH و ATP نیاز دارند و عناصری مانند نیتروژن و فسفر برای تشکیل ترکیبات فوق ضروری هستند (Ghazi Manas et al., 2013). عوامل محیطی باعث تغییراتی در رشد گیاهان دارویی و همچنین مقدار و کیفیت مواد مؤثره آن‌ها نظیر آلکالوئیدها، گلیکوزیدها، استروئیدها و اسانس‌ها می‌گردد (امیدبگی، ۱۳۸۸).

سطوح آلفا-پینن و ژرانیل استات به دلیل بهبود فعالیت بیولوژیکی خاک و جذب تدریجی آب و مواد مغذی افزایش یافت که به نوبه خود با استفاده از کود آلی حاصل شد (Mohapatra and Das, 2009). کود می‌تواند فعالیت

باکتری‌های مفید را بهبود بخشد و حلالیت مواد معدنی و دسترسی گیاه را فراهم کند (Yari and Tab, 2018). گاما-تریپنین به دلیل بهبود فعالیت‌های میکروبی مفید در خاک و تأمین مطلوب عناصر ماکرو و میکرو در گشنیز افزایش یافت (Chatterjee, 2002). در مطالعه Darzi و همکاران (۲۰۱۶) نشان دادند که بیشترین درصد گاما تریپنین در گشنیز با مصرف ۱۵ تن کود دامی در هکتار به دست آمد. همچنین مطالعات نشان داده است که اسیدهای آمینه به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر فعالیت‌های فیزیولوژیکی گیاه و کیفیت محصول تأثیر می‌گذارند (Faten et al., 2010) و این امر در بهبود میزان گاما تریپنین موجود در اسانس گشنیز مؤثر بوده است. به نظر می‌رسد کمپوست غنی از عناصر غذایی پرمصرف و کم‌مصرف بوده و با آزادسازی تدریجی عناصر غذایی که متناسب با مرحله رشدی گیاه است، باعث افزایش محتوی ترکیب‌های اسانس در تیمارهای مورد بررسی بود.

نتیجه‌گیری

این مطالعه نشان داد صفات مورفولوژیک، محتوای کلروفیل و کارتنوئید، میزان ترکیبات فنولیک برگ و درصد اسانس بذر گیاه گشنیز به‌طور چشم‌گیری تحت تأثیر کاربرد کمپوست‌های مختلف گیاهی قرار گرفتند. براساس یافته‌های این پژوهش، کاربرد کمپوست نیشکر نسبت به سایر تیمارها ممکن است شرایط مطلوبی را در دوره رشد اولیه از نظر حفظ آب در اطراف محیط ریشه و بهبود شرایط خاک برای نفوذ عمیق‌تر ریشه‌ها به داخل خاک فراهم کند که می‌تواند در تقویت رشد رویشی گیاه مؤثر باشد و از این‌رو باعث افزایش محتوای کلروفیل، ترکیبات فنولیک، درصد اسانس و اجزای اسانس به‌ویژه میزان لینالول به‌عنوان یکی از ترکیبات اصلی اسانس گشنیز و همچنین وزن تر و خشک اندام هوایی گیاه گشنیز به‌ویژه در سطح ۶ کیلوگرم در مترمربع شد.

منابع

- افشاری، مهوش، و رحیم‌ملک، مهدی (۱۳۹۶). سنجش ترکیبات فنولی، اسانس و فعالیت آنتی‌اکسیدانی بومادران هزاربرگ (*Achillea millefolium* L.) در مراحل رشد. *فرآیند و کارکرد گیاهی*، ۶(۲۱)، ۱۵-۲۶.
- امیدبگی، رضا (۱۳۸۸). رهیافت‌های تولید و فرآوری گیاهان دارویی. جلد ۱، انتشارات به نشر، تهران.
- جوانبخت، مائده، قاسمی قهساره، مسعود و متقیان، حمیدرضا (۱۴۰۱). اثر ورمی‌کمپوست پسماند ریشه شیرین‌بیان بر رشد و نمو بنفشه آفریقایی. *گل و گیاهان زینتی*، ۷(۱)، ۷۷-۹۲.
- خراطی، آیتا، و صباغ‌تازه، الناز (۱۴۰۱). تأثیر ضایعات رز بر کاهش شوری و عناصر سنگین در کمپوست و خاک. *علوم و تکنولوژی محیط زیست*، ۲۴(۱۲)، ۱۲۵-۱۴۲.
- رجایی، مجید، عطارزاده، محمود، موسوی، سیدحسین، و عطارزاده، مصطفی (۱۳۹۴). استفاده از کمپوست شیرین‌بیان (*Glycyrrhiza Glabra*) در کاهش اثر تنش کم‌آبی در خیار گلخانه‌ای. *نشریه دانش کشاورزی و تولید پایدار*، ۲۵، ۷۹-۹۰.
- طهماسبی، محمد، قرینه، محمدحسین، مشتقی، علی، و خدایی جوقان، آیدین (۱۴۰۱). واکنش صفات مورفولوژیک، فیزیولوژیک و عملکرد ذرت دانه‌ای به روش کشت و کمپوست بقایای نیشکر. *نشریه تولید و فرآوری محصولات زراعی و باغی*، ۱۲(۱)، ۳۱-۴۴.
- کاظمی، معصومه، روشندل، پرتو، و رفیعی‌الحسینی، محمد (۱۳۹۶). ارزیابی تأثیر دگرآسیبی شش گیاه دارویی بر ویژگی‌های فیزیولوژیک و بیوشیمیایی چغندر قند و دو علف هرز مهم آن. *فرآیند و کارکرد گیاهی*، ۶(۲۱)، ۶۵-۸۰.
- محسن‌زاده، ساسان، حسین‌خانی هزاوه، مریم، و زمانپور شاه‌منصوری، حمیده (۱۳۹۹). برخی خصوصیات فیزیولوژیکی گیاه دارویی اسطوخودوس (*Lavandula angustifolia*) در پاسخ به تنش خشکی و کود کمپوست و ورمی‌کمپوست. *نشریه پژوهش‌های تولید گیاهی*، ۲۷(۳)، ۱۶۲-۱۴۹.
- محمودی، لیلی (۱۳۹۵). تأثیر کمپوست گیاهان دارویی بر شاخص‌های رشد ذرت و برخی ویژگی‌های شیمیایی خاک. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده کشاورزی، دانشگاه صنعتی اصفهان، اصفهان، ایران.
- Abd El-Aal, F. S., Shaheen, A. M., Ahmed, A. A., & Mahmoud, A. R. (2010). Effect of foliar application of urea and amino acids mixtures as antioxidants on growth, yield and characteristics of squash. *Research Journal of Agriculture and Biological Sciences*, 6(5), 583-588.
- Adams, R. P. (2017). Identification of Essential Oil Components by Gas Chromatography/Mass Spectrometry. 5 online ed. Gruver, TX USA: Texensis Publishing.
- Ahmad, T. A. U. F. I. Q., Shah, S. T., Ullah, F. A. R. I. D., Ghafoor, F. A. Z. A. L., & Anwar, U. M. A. I. R. (2017). Effect of organic fertilizer on growth and yield of coriander. *International Journal of Agricultural and Environmental Research*, 3(1), 116-120.
- Ali, Y. S. S. (2010). Use of Date Palm Leaves compost as a substitution to peatmoss. *American Journal of Plant Physiology*, 5(4), 170-175. <https://doi.org/10.3923/ajpp.2008.131.136>
- Almasi, F. (2021). Organic Fertilizer Effects on morphological and biochemical traits and yield in Coriander (*Coriandrum sativum* L.) as an Industrial and Medicinal Plant. *Agrotechniques in Industrial Crops*, 1(1), 19-23.
- Arancon, N. Q., Edwards, C. A., Bierman, P., Metzger, J. D., Lee, S., & Welch, C. (2003). Effects of vermicomposts on growth and marketable fruits of field-grown tomatoes, peppers and strawberries. The 7th International Symposium on Earthworm Ecology Cardiff Wales 2002. *Pedobiologia*, 47(5-6), 731-735.
- Benabderahim, M. A., Elfalleh, W., Belayadi, H., & Haddad, M. (2018). Effect of date palm waste compost on forage alfalfa growth, yield, seed yield and minerals uptake. *International Journal of Recycling of Organic Waste in Agriculture*, 7, 1-9.
- Bhat, S., Kaushal, P., Kaur, M., & Sharma, H. K. (2014). Coriander (*Coriandrum sativum* L.): Processing, nutritional and functional aspects. *African Journal of plant science*, 8(1), 25-33.
- Chatterjee, S. K. (2001). Cultivation of medicinal and aromatic plants in India-A commercial approach. In International Conference on Medicinal and Aromatic Plants. Possibilities and Limitations of Medicinal and Aromatic Plant 576.

- Chattha, M. U., Hassan, M. U., Barbanti, L., Chattha, M. B., Khan, I., Usman, M., & Nawaz, M. (2019). Composted sugarcane by-product press mud cake supports wheat growth and improves soil properties. *International Journal of Plant Production*, 13, 241-249.
- Darzi, M. T., Attarpoor, R., & Hadi, M. H. S. (2016). Effects of different manure and vermicompost rates on yield and essential oil contents of dragonhead (*Dracocephalum moldavica* L.). *Iranian Journal of Field Crop Science*, 46(4), 711-722.
- Dudareva, N., Klempien, A., Muhlemann, J. K., & Kaplan, I. (2013). Biosynthesis, function and metabolic engineering of plant volatile organic compounds. *New Phytologist*, 198(1), 16-32.
- El-Azim, A., Khater, W. M., & Badawy, R. M. R. (2017). Effect of bio-fertilization and different licorice extracts on growth and productivity of *Foeniculum vulgare* Mill. plant. *Middle East Journal of Agriculture Research*, 6, 1-12.
- El-Ghait, A., Mohamed, Y. F. Y., Badawy, M. Y. M., & El-Gioushy, S. H. (2021). Influence of aqueous licorice and ethanol moringa extracts on the essential oil production, and chemical constituents of ajwain (*Trachyspermum ammi*) plants under sandy soil condition. *Scientific Journal of Flowers and Ornamental Plants*, 8(1), 19-38.
- Filipovic, V. & Ugrenovic, V. (2013). The composting of plant residues originating from the production of medicinal plants.
- Galal, T. M., Majrashi, A., Al-Yasi, H. M., Farahat, E. A., Eid, E. M., & Ali, E. F. (2022). Taif's rose (*Rosa damascena* Mill var. trigentipetala) wastes are a potential candidate for heavy metals remediation from agricultural soil. *Agriculture*, 12(9), 1319.
- Ghaffari, H., Tadayon, M. R., Bahador, M., & Razmjoo, J. (2022). Biochemical and yield response of Sugar beet to drought stress and foliar application of vermicompost tea. *Plant Stress*, 5, 100087.
- Ghasemzadeh, A., Jaafar, H. Z., & Rahmat, A. (2011). Effects of solvent type on phenolics and flavonoids content and antioxidant activities in two varieties of young ginger (*Zingiber officinale* Roscoe) extracts. *Journal of Medicinal Plants Research*, 5(7), 1147-1154.
- Ghazi Manas, M., Banj Shafiee, S., Hajseyd Hadi, M. R., & Darzi, M. T. (2013). Effects of vermicompost and nitrogen on qualitative and quantitative yield of chamomile (*Matricaria chamomilla* L.). *Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants Research*, 29(2), 269-280.
- Ghorbani, M., Kahrizi, D. & Chaghakaboodi, Z. (2020). Evaluation of *Camelina sativa* doubled haploid lines for the response to water-deficit stress. *Journal of Medicinal plants and By-product*, 9(2), 193-199.
- Hargreaves, J. C., Adl, M. S., & Warman, P. R. (2008). A review of the use of composted municipal solid waste in agriculture. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 123(1-3), 1-14.
- Heiskanen, J. (1993). Favourable water and aeration conditions for growth media used in containerized tree seedling production: A review. *Scandinavian Journal of Forest Research*, 8(1-4), 337-358.
- Ibanoglu, E., & Ibanoglu, S. (2000). Foaming behaviour of liquorice (*Glycyrrhiza glabra*) extract. *Food Chemistry*, 70(3), 333-336.
- Inam-ul-Haq, M., Khan, N. A., Khan, M. A., Khan, M. A., Javed, N., Binyamin, R., & Irshad, G. (2010). Use of medicinal plants in different composts for yield improvement of various strains of oyster mushroom. *Pakistan Journal of Botany*, 42(5), 3275-3283.
- Keshvari, T., Najaphy, A., Kahrizi, D., & Zebarjadi, A. (2018). Callus induction and somatic embryogenesis in *Stevia rebaudiana* Bertoni as a medicinal plant. *Cellular and Molecular Biology*, 64(2), 46-49. <https://doi.org/10.14715/cmb/2018.64.2.9>
- Lakhdar, A., Hafsi, C., Rabhi, M., Debez, A., Montemurro, F., Abdelly, C., & Ouerghi, Z. (2008). Application of municipal solid waste compost reduces the negative effects of saline water in *Hordeum maritimum* L. *Bioresource Technology*, 99(15), 7160-7167. <https://doi.org/10.1016/j.biortech.2007.12.071>
- Lichtenthaler, H. K. (1987). Chlorophylls and carotenoids the pigments of photosynthetic biomembranes. In: *Methods Enzymol.* (eds. Douce, R. and Pacher, L.). Pp. 350-382. Academic press, Inc, New York.
- Marinari, S., Masciandaro, G., Ceccanti, B., & Grego, S. (2000). Influence of organic and mineral fertilisers on soil biological and physical properties. *Bioresource Technology*, 72(1), 9-17.
- Moaveni, P. (2009) *Principles of Cultivation of Medicinal Plants*. 1th Ed. Eta Publications, Ghods.
- Mohammadi, G. R., Chatrnour, S., Jalali-Honarmand, S., & Kahrizi, D. (2015). The effects of planting arrangement and phosphate biofertilizer on soybean under different weed interference periods. *Acta Agriculturae Slovenica*, 105(2), 313-322. <https://doi.org/10.14720/aas.2015.105.2.14>
- Mohapatra, S. C. & Das, T. K. (2009). Integrated effect of biofertilizers and organic manure on turmeric (*Curcuma longa*). *Environment and Ecology*, 27(3A), 1444-1445.
- Onofrei, V., Benchenouf, A., Jancheva, M., Loupassaki, S., Ouaret, W., Burducea, M., & Robu, T. (2018). Ecological foliar fertilization effects on essential oil composition of sweet basil (*Ocimum basilicum* L.) cultivated in a field system. *Scientia Horticulturae*, 239, 104-113.
- Pal, P. K. (2013). Evaluation, genetic diversity, recent development of distillation method, challenges and opportunities of *Rosa damascena*: A review. *Journal of Essential Oil Bearing Plants*, 16(1), 1-10.

- Phiri, C. (2010). Influence of *Moringa oleifera* leaf extracts on germination and early seedling development of major cereals. *Agriculture and Biology Journal of North America*, 1(5), 774-777.
- Rabbani, D., Mahmoudkashi, N., Mehdizad, F., & Shaterian, M. (2016). Green approach to wastewater treatment by application of *Rosa damascena* waste as nano-biosorbent. *Journal of Environmental Science and Technology*, 9(1), 121-130.
- Sakr, W. R. (2001). Effect of some organic and inorganic fertilizers on *Mentha piperita*. M.Sc. Thesis, Faculty of Agriculture. Cairo University, Egypt.
- Sanchez, O. J., Ospina, D. A., & Montoya, S. (2017). Compost supplementation with nutrients and microorganisms in composting process. *Waste Management*, 69, 136-153.
- Sefidkon, F. (2001). Evaluation of qualitative and quantitative essential oil fennel (*Foeniculum vulgare* Mill) in different stages of growth. *Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants*, 7, 85-104.
- Shawl, A. S. & Adams, R. (2009). Rose oil in Kashmiri India. *Perfumer and flavorist*, 34(4), 22-25.
- Slinkard, K. & Singleton, V. L. (1977). Total phenol analysis: automation and comparison with manual methods. *American Journal of Enology and Viticulture*, 28(1), 49-55.
- Yari, A. & Tab, A. (2018). Evaluation of organic and chemical different nutrition systems on the yield, quantity and quality of essential oil of coriander (*Coriandrum sativum* L.). *Journal of Plant Production Research*, 24(4), 13-29.
- Zebarjadi, A., Kazem, S., & Kahrizi, D. (2018). Cell dedifferentiation and multiplication of Burdock (*Arctium lappa*) as a medicinal plant. *Cellular and Molecular Biology*, 64(7), 92-96. <https://doi.org/10.14715/cmb/2018.64.7.16>.

Investigation effects of different composts on some quantitative and qualitative characteristics of coriander

Arezo Hashemi, Hossein Ali Asadi-Gharneh*

Department of Horticultural Science, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran

(Received: 2024/01/06, Accepted: 2023/06/19)

Abstract

Using nature-compatible fertilizer and suitable for optimum plant growth can have favorable effects on the plant's quantitative and qualitative indices. In the present study, the effect of different composts on the vegetative growth, biochemical characteristics and essential oil of coriander in a randomized complete block design with three replications in the agricultural research of Islamic Azad University, Isfahan (Khorasgan) Branch, which was located in Khatun Abad village during 2021, was performed. Experimental treatments included 16 treatments (control, compost of some medicinal plants (5, 10 and 15 kg m⁻²), sugarcane compost (2, 4 and 6 kg m⁻²), licorice compost (1, 2 and 3 kg m⁻²), Palm compost (2, 4 and 6 kg m⁻²) and Damask rose waste compost (4, 5 and 6 kg m⁻²). The results showed that the level of 6 kg m⁻² of sugarcane compost showed the best results among other fertilizer treatments in most traits. Plant height (95.52 cm) and leaf area (531.0 m m⁻²) with the application of licorice compost 3 kg m⁻² were higher than other treatments. The highest amount of essential oil (29%), total chlorophyll (1.46 mg g⁻¹), and phenolic compounds (348 mg kg⁻¹) was obtained with the use of 6 kg sugarcane per square meter. Linalool was the most abundant compound in coriander essential oil in all treatments. It can be concluded that sugarcane and licorice compost, through improving the physical and chemical properties of the soil, led to improved coriander growth and quantity traits.

Keywords: Phenolic compounds, Percentage of essential oil, Licorice, Sugarcane compost, Medicinal plants

Corresponding author, Email: h.asadi@khuisf.ac.ir